

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ
DERS NOTLARI

PROTAGORAS (M.Ö. 490/480 – 420)

Başlıca Eserleri: *Devlet Üzerine, İnsanlığın İlk Hali, Hakikat ve Çürütücü Kanıtlar, Tanrılar Üzerine, Erdemler Üzerine.*

[Eserlerinin hemen hiçbiri doğrudan elimizde yoktur. Eserler hakkındaki bilgi başta Platon ve Aristoteles olmak üzere dönemin filozof ve ‘tarihçi’lerinin aktarımları üzerinden elde edilebilmiştir]

Bilgi ve Varlık Görüşü

Protagoras’tan geriye kalan ve onun şahsında Sofist Düşünmenin çekirdeğini oluşturan en önemli ifade şüphesiz ki “İnsan her şeyin ölçüsüdür” cümlesidir. Tam olarak ifade edildiğinde bu cümle şöyledir:

“İnsan tüm şeylerin ölçüsüdür, olanların olduklarının ve olmayanların olmadıklarının”

Bu cümleyle ilişkilendirilebilecek tamamlayıcı ifadeler ise şöyledir:

“Herhangi bir şey bana nasıl görünüyorsa benim için öyledir, sana nasıl görünüyorsa senin için de öyle... Üşüyen için rüzgâr soğuktur, üşümeyen için ise soğuk değildir”

Bu yaklaşım özünde epistemoloji ve onun dolayımında ontoloji ile ilgilidir. Protagoras, insanın bilgisinden, ‘nesne’ hakkındaki bilgisinden söz etmektedir. Nesnelere duyuların aktarımıyla biliyorsak (duyu-dışı; duyu-üstü bir kavrama, aktarma iddiasında bulunanların bunu kanıtlaması gerekir; hem de duyuya başvurmadan), duyuların farklı koşullarda farklı duyular ürettiği tespiti, bilginin de göreliliğinin (ve neden göreliliğinin) açık temelidir.

Görelilik (Rölativizm)

“Genel olarak, kişiden kişiye değişmeyen nesnel bir hakikat, herkes için geçerli olan mutlak doğrular bulunmadığını, hakikatin ya da doğruların bireylere, çağlara ve toplumlara göreliliğini savunan anlayış.”

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ
DERS NOTLARI

Elbette ki Protagoras bilgi ve onun kaynağı konusunda duyuları esas alma tavrına ya da genel olarak dış-deneyimi temel kabul etme yaklaşımına yöneltilen veya yöneltilebilecek eleştirinin farkındadır. Bu farkındalık ile beraber faif bir empirizm önerisinin veya savunusunun ötesine geçtiği görülmektedir. Onun kökensel-epistemolojik-eleştirel sorusu şudur: *Görünüş ile gerçeklik, asıl var olan ile bize görünen şey arasında yapmaya çalıştığımız ayırımın temeli ve gerekçesi nedir? Şeylerin bize, duyu organlarımıza, duyularımıza göründükleri şekilde olmadıklarını nereden biliyoruz?”*

Görünüş

Görünüş-Gerçeklik ayırımı, şeylerin kendinde-varlık (öznenen / insandan tamamen bağımsız) olarak sergiledikleri varlık tarzı ile özneye / insana göründükleri durum arasındaki ayırmadır.

Ayırım, görünüşlerine ilişkin bilgimizden bağımsız olarak varolan bazı şeyler (belli bir gerçeklik) bulunduğu düşüncesi ile, bu şeylerin kendilerinde ne olduğunu (gerçekliğin bizzat kendisini) hiçbir zaman bilemeyeceğimiz veya ancak akıl yoluyla kavrayabileceğimiz ya da şeylerin kendileri hakkında (gerçekliğin kendisiyle ilgili olarak) yalnızca pek az bir şey bilebileceğimiz görüşünden oluşur.

Dikkat edileceği üzere bu sorular epistemolojik bir ‘konum-alış’ır. Diğer bir deyişle, “İnsan her şeyin ölçüsüdür” bir öne-sürüş değil, bir durum tespittir ve bu tespiti olanaklı kılan şey epistemolojik bir konumlanıştır.

Bu durumda ilgili ifadeyi daha derin bir analize tâbi tutmak gerekmektedir:

Analiz Sorusu 1: Protagoras, “İnsan her şeyin ölçüsüdür (...)” dediğinde, epistemolojik-konumlanışı bağlamında “insan” terimine nasıl bir anlam yüklemektedir?

Bu soru felsefe tarihi ve epistemoloji için iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi, eğer Protagoras ‘tür olarak insan’dan söz ediyorsa, onu I. Kant’ın bu alandaki öncüsü olarak

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ
DERS NOTLARI

konumlamak olanaklı olacaktır. İkincisi ise Protagoras'ın neyi kastettiğinin açığa çıkarılması, bu epistemolojik-konum-alışın doğurduğu göreliliğin ölçeğini belirleyecektir.

Olası birinci yanıt:

Protagoras “insan her şeyin ölçüdür (...)” derken ‘tür olarak insan’ı kast ediyorsa, Protagoras’a I. Kant’ın öncüsü olarak bakılabilir. 1781’de yayımlanan *Arı Usun Eleştirisi*’nde Kant, insanın bilgi yetilerinin ve onunla bağlantılı olarak akıl yapısının eşbiçimliliği ve insan türü için genelliğini öne sürmüş, insanın şeyleri bu yetiler ve yapı dolayımında, onların gösterdiği ve yapılandığı biçimde ‘bildiğini’ ve ‘bilebileceğini’ öne sürmüştür. Diğer bir deyişle, insan şeyleri, ancak ve ancak kendi yeti ve yapısının kendisine ‘gösterdiği’ gibi bilebilir ve bilme biçiminin ötesinde nesnelere ‘şey’ olarak ne ve nasıl oldukları bilinemez kalmaya mahkumdur. Kant, insanı bu anlamda ‘bilmenin’ nesnel ve zorunlu koşulu kılarken, şeylerin insan-bilmesinin ötesine ‘taşın’ gerçekliklerini de kabul eder. Bu durumda insan, kendi bilgisinin ve onun sınırının zorunlu koşuludur. Diğer bir deyişle, ‘ölçü insandır’.

Protagoras'ın Platon aracılığıyla (ve dolayısıyla) bize ulaşan düşüncesinin bütününe bakıldığında, onun böylesi bir ‘tür olarak insan’ kastında olmadığı görülmektedir. Bu da gündeme getirdiğimiz analiz sorusunun ikinci olası yanıtını öne çıkarmaktadır.

Olası ikinci yanıt:

Ölçüt ‘tür olarak insan’ değil, ‘birey olarak insan’dır. Bu da ilkece insan sayısı kadar farklılaşabilecek ‘bilgi ve anlam dünyası’ olduğu sonucuna varmaktadır. Ancak bu yanıtın derinleştirilmesi gerekir. Çünkü, somut tespit, farklılıklarla birlikte yine de ilkece olanaklı olandan çok daha az ‘bilgi ve anlam dünyası’nın cari olduğudur. Dolayısıyla ‘olası ikinci yanıt’ bu durumla uyumlu ve dahası bu durumu ‘açıklayıcı’ olmalıdır.

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ
DERS NOTLARI

Öncelikle, Protagoras'ın ölçüt olarak bireyi belirlerken bir adım daha öteye geçerek 'sabitlik içerisinde birey'den 'değişim içerisindeki birey'e gönderimde bulunduğu belirtilmelidir. Birey, içerisinde bulunduğu her tür koşulla birlikte (o koşula uyum sağlamasından, koşula verdiği tepkiye, dirence ve koşulları değiştirebilmesine dek uzanan bir yelpazede) değiştiğinde, bilgi/bilme – anlam dünyasını da değiştirmektedir. Dolayısıyla ortada sabit bir 'birey' değil bir 'ilişki' ve hatta 'ilişki ağı' vardır. Bu ağ daima 'görünümler' içerisinde be 'görünümler' olarak mevcudiyet kazanır ve değişir. Bu ağın ötesinde, sabit bir referans olarak 'gerçeklik' varsayımının kendisi de esasında 'görünümler'dür. Çünkü, nesnel ve özneler-üstü/ötesi, bu nedenle de 'özneler-arası uzlaşımın' dayanağı olabilecek bir gerçeklik kavramını öne süren düşüncenin, dayanağını ve kanıtını da beraberinde sunması gerekir. Her kim bunu denerse, onun 'kanıtlarının' belirli bir 'görünümler'e dayandığı gösterilebilecektir.

İleri Okuma Önerileri:

Ahmet ARSLAN, *İLKÇAĞ FELSEFE TARİHİ, SOFİSTLERDEN PLATON'A (Cilt 2)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ahmet CEVİZCİ, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, ASA Kitabevi.

Lazslo VERSENYI, *Sokratik Hümanizm*, Sentez Yayıncılık.